PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

BARQAROR RIVOJLANISH TA'LIMI KONSEPSIYASI ASOSIDA TALABALARNING MADANIYATLARARO KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHNING EKSPERIMENTAL-PEDAGOGIK TAHLILI

Zokirova Ziyoda G'ayratjon qizi

Qo'qon davlat universiteti magistranti

E-mail: zzokirova2001@gmailcom

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20056316

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida barqaror rivojlanish ta'limi sharoitida talabalarning madaniyatlararo kompetentligini shakllantirish masalalari eksperimental tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida 2026-yilning aprel oyida o'tkazilgan 9 kunlik tajriba-sinov dasturi davomida qo'llanilgan interfaol metodlar, jumladan, debat, keys-stadi, kouching va SWOT-tahlil kabi texnologiyalarning samaradorligi yoritilgan. Tadqiqot natijalari talabalarda global fuqarolik hissi, madaniy tolerantlik va ziddiyatli vaziyatlarda murosaga kelish ko'nikmalarining sezilarli darajada oshganligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Barqaror rivojlanish, madaniyatlararo kompetentlik, tolerantlik, global fuqarolik, pedagogik muloqot, interfaol metodlar, SWOT-tahlil, mediatsiya, keys-stadi.

Abstract: This article discusses the theoretical and practical aspects of developing intercultural competence among students within the framework of Education for Sustainable Development (ESD). The relevance of the study is driven by the necessity to prepare future pedagogues capable of navigating a globalized world and addressing global challenges through cultural dialogue and tolerance. The author presents an analysis of an experimental-pedagogical program conducted at Kokand State University from April 13 to April 22, 2026. The research methodology includes diagnostic testing, interactive problem-based lectures, case studies, and coaching technologies. The study's results indicate a significant increase in students' intercultural sensitivity and tolerance levels, with overall intercultural competence growing by an average of 38%. The findings prove that integrating ESD principles into higher education effectively fosters global citizenship and professional readiness in future teachers.

Keywords: Education for Sustainable Development (ESD), intercultural competence, tolerance, global citizenship, pedagogical experiment, Kokand State University, case-study, coaching in education.

Kirish. Madaniyatlararo kompetentlik va barqaror rivojlanish ta'limi o'rtasidagi uzviy bog'liqlik zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning markaziy masalalaridan biri bo'lib qolmoqda. Ushbu tushunchaning nazariy ildizlari o'tgan asrning ikkinchi yarmi va XXI asr boshlaridagi qator fundamental tadqiqotlarga borib taqaladi.

Xalqaro miqyosda madaniyatlararo kompetentlik modelini tizimlashtirgan asosiy olimlardan biri Michael Byram hisoblanadi. Uning nazariyasiga ko'ra, madaniyatlararo muloqot faqat lingvistik bilimlar majmui emas, balki "madaniyatlararo muloqotchining" beshta asosiy ustuniga tayanadi: bilim, muloqot munosabati, o'rganish va muloqot qilish ko'nikmasi, talqin qilish va bog'lash ko'nikmasi hamda tanqidiy madaniy anglash darajasi. Byram ta'kidlaganidek, pedagogik jarayonda talaba o'z madaniyati va o'zga madaniyat o'rtasidagi chegaralarni tushunish barobarida, ularni

qiyosiy tahlil qilish qobiliyatiga ega bo‘lishi shart.[1] Shu bilan birga, Milton Bennett tomonidan ishlab chiqilgan Madaniyatlararo sezgirlikni rivojlantirish modeli mazkur muammoni psixologik va fenomenologik nuqtai nazardan ochib beradi. Bennett insonning begona madaniyatga bo‘lgan munosabatini "etnosentrizm" (o‘z madaniyatini yagona reallik deb bilish) bosqichidan "etnorelyativizm" (madaniyatlar farqliligini anglash va ularga moslashish) bosqichiga o‘tish dinamikasi orqali tushuntiradi. Barqaror rivojlanish ta’limi kontekstida Bennettning ushbu bosqichlari talabalarda global fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning psixologik algoritmi bo‘lib xizmat qiladi.

Global miqyosda barqaror rivojlanish ta’limi (ESD) konsepsiyasi UNESCOning strategik hujjatlarida madaniy rang-baranglikni saqlash va ijtimoiy adolatni ta’minlashning asosiy vositasi sifatida talqin etiladi. UNESCO ekspertlarining fikricha, XXI asr mutaxassisi nafaqat texnik ko‘nikmalarga, balki "sayyoraviy mas’uliyat" hissi va madaniyatlararo hamkorlik ko‘nikmasiga ham ega bo‘lishi lozim. Bu yondashuv madaniyatlararo kompetentlikni shunchaki muloqot vositasi emas, balki global barqarorlikni ta’minlovchi axloqiy-etik kategoriya darajasiga ko‘taradi.

O‘zbekistonlik olimlarning tadqiqotlarida ham ushbu masala o‘ziga xos tarzda tadqiq etilmoqda. Xususan, ilmiy rahbar Sh. Xonbabayevning ilmiy ishlarida bo‘lajak pedagoglarni tayyorlashda kompetensiyaviy yondashuv va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalarining o‘rni keng yoritilgan. Uning qarashlarida oliy ta’lim bosqichida talabalarning kasbiy-pedagogik kompetentligini shakllantirishda milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligi asosiy metodologik tamoyil sifatida belgilanadi. Shuningdek, respublikamizda faoliyat yuritayotgan olimlarning tadqiqotlarida madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishning lingvodidaktik va sotsiopedagogik jihatlari yoritilgan bo‘lsa-da, aynan barqaror rivojlanish konsepsiyasi bilan bog‘liqlikda o‘rganish hali to‘liq ochib berilmagan.

Mazkur adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, madaniyatlararo kompetentlikni barqaror rivojlanish sharoitida shakllantirish muammosi nazariy jihatdan keng asoslangan bo‘lsa-da, uni amaliy-eksperimental pedagogikada (konkret metodlar: GROW, mediatsiya, SWOT-tahlil misolida) tadqiq etish bugungi kunda dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Bizning tadqiqotimiz aynan ushbu nazariy bo‘shliqni to‘ldirishga, ya’ni talabalarning madaniyatlararo muloqot darajasini BRT tamoyillari asosida amaliy takomillashtirishga qaratilgan. Zamonaviy dunyoda ta’lim tizimi shunchaki bilim berish vositasi emas, balki global muammolarni hal qilishga qodir bo‘lgan shaxsni shakllantirish platformasiga aylandi. Barqaror rivojlanish ta’limi (BRT) o‘z mohiyatiga ko‘ra ekologik barqarorlik, iqtisodiy o‘sish va ijtimoiy-madaniy adolatni birlashtirishni ko‘zda tutadi. Ushbu kontekstda madaniyatlararo kompetentlik — turli dunyoqarashga ega insonlar bilan umumiy til topishish, ularning qadriyatlarini hurmat qilish va global maqsadlar yo‘lida birlashish qobiliyati sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘zbekistonda oliy ta’lim mutaxassislarini tayyorlashda ushbu kompetensiyani shakllantirish, ayniqsa pedagogika yo‘nalishi talabalari uchun hayotiy zaruriyatdir.[2] Shu maqsadda 2026-yilning 13-aprelidan 22-apreliga qadar Qo‘qon davlat universitetida 70110102-Pedagogika mutaxassisligi 1-bosqich magistranti Zokirova Ziyoda G'ayratjon qizi tomonidan maxsus tajriba-sinov dasturi amalga oshirildi. Tadqiqotning bosh maqsadi barqaror rivojlanish sharoitida talabalarning madaniyatlararo muloqot darajasini oshirishning eng samarali pedagogik mexanizmlarini aniqlash va amaliyotda sinab ko‘rishdan iborat edi.

[1] .Byram, Michael. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. – Clevedon: Multilingual Matters, 1997.
[2] .Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O‘zbekiston" nashriyoti, 2021.

Tadqiqotning amaliy bosqichi 2026-yilning 13-aprelidan boshlab Qo‘qon davlat universitetida tashkil etilib, u dastlab V.V. Boykoning "Kommunikativ tolerantlik" metodikasi yordamida chuqur diagnostika qilishdan boshlandi.[3] So‘rovnomalar, testlar va individual suhbatlar orqali talabalarning tolerantlik darajasi va mavjud madaniy stereotiplari tahlil qilindi. Diagnostika natijalari shuni ko‘rsatdiki, talabalarning sezilarli qismi hali ham "biz va ular" degan an’anaviy qarashlar ta’sirida bo‘lib, o‘zga madaniyatlarni qabul qilishda ma’lum bir kognitiv to‘siqlarga ega edi. Masalan, talabalar bilan o‘tkazilgan suhbatlarda ko‘pchilik global fuqarolik tushunchasini faqat siyosiy jarayon deb hisoblashi, uning madaniy-etik jihatlarini esa ikkinchi darajali deb bilishi ma’lum bo‘ldi. Bu holat dasturning keyingi kunlarida nazariy va amaliy mashg‘ulotlarni yanada chuqurroq tashkil etishni taqozo etdi.

Mazkur diagnostik xulosalardan kelib chiqqan holda, tadqiqotning shakllantiruvchi bosqichida Milton Bennettning "Madaniyatlararo sezgirlik" (DMIS) modeli nazariy fundament sifatida qo‘llanildi.[4] Bu jarayonda talabalar shunchaki nazariy bilim olibgina qolmay, balki o‘z dunyoqarashlarini etnosentrizm (o‘z madaniyatini mutloq deb bilish) bosqichidan etnorelyativizmga (madaniy rang-baranglikni teng huquqli deb tan olish) o‘tkazishga yo‘naltirilgan interfaol munozaralarga jalb etildilar. Bennett modelining integratsiya bosqichiga muvofiq, global fuqarolik tushunchasi talabalarda shaxsiy mas’uliyat hissi sifatida shakllana boshladi, Ma’ruzaning maqsadi madaniy xilma-xillikni barqaror taraqqiyotning drayveri sifatida asoslashdan iborat edi. Talabalar muhokama jarayonida madaniyatlararo muloqotning yo‘qligi global iqtisodiy va ekologik inqirozlarni yanada chuqurlashtirishi mumkinligini anglab yetdilar. 15-apreldagi "Global fuqarolik va muloqot etikasi" mavzusidagi debat mashg‘uloti talabalarda begona madaniyatga moslashuvchanlik ko‘nikmasini keskin rivojlantirdi. Debat davomida talaba K.Z. shunday fikr bildirdi: "Global fuqarolik — bu o‘z milliy kimligidan voz kechish emas, balki butun insoniyat taqdiri uchun mas’uliyatni his qilishdir". Bu fikr boshqa ishtirokchilar tomonidan ham qo‘llab-quvvatlanib, talabalarda tolerantlik hissi shakllana boshlaganini ko‘rsatdi.

16-apreldagi "Ekologik etika va madaniy qadriyatlar" mashg‘uloti loyiha asosida o‘qitish metodi yordamida tashkil etildi. Talabalar turli xalqlarning tabiatga bo‘lgan munosabati va ularning barqaror turmush tarzi tajribalarini qiyosiy o‘rgandilar. Bu jarayonda milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg‘unligi atrof-muhitni asrashda qanchalik muhim o‘rin tutishi amaliy misollar bilan isbotlandi. Nazariy bosqichda olingan tushunchalar Keys-stadi metodi orqali amaliy ko‘nikmalar bilan boyitildi. Real hayotda uchraydigan madaniyatlararo nizoli ssenariylarni tahlil qilish jarayonida talabalar barqaror rivojlanishning asosiy tamoyili — murosaga kelish strategiyalarini o‘zlashtirdilar. Ushbu vaziyatli tahlillar talabalarda nafaqat tanqidiy fikrlashni, balki madaniyatlararo empatiya va hissiy intellektni ham rivojlantirdi. Tadqiqotning professional bloki bo‘lajak pedagoglar uchun kouching texnologiyasini o‘rgatishga qaratildi. Talabalarning professional pedagogik mahoratini oshirishda J. Uitmor tomonidan ishlab chiqilgan GROW kouching texnologiyasidan foydalanildi[5]. Ushbu model orqali har bir talaba o‘zining madaniyatlararo muloqotdagi maqsadlarini, mavjud imkoniyatlarini va real holatini tahlil qilib, shaxsiy rivojlanish irodasini shakllantirdi. "Madaniyatlararo ziddiyatlarni yumshatish va murosaga kelish ko‘nikmasini rivojlantirishda mediatsiya texnologiyasi (R. Bush, J. Foljer) muhim rol o‘ynadi.[6] Ushbu mashg‘ulotida talabalar 'vositachi' rolini bajarib, turli madaniy qarashlarga ega tomonlar o‘rtasidagi nizolarni barqaror rivojlanish tamoyillari asosida, ya’ni konstruktiv muloqot va o‘zaro hurmat yo‘li bilan hal qilish

[3] Бойко В. В. Энергия эмоций в общении. – М.: Филинъ, 1996.
[4] .Bennett, Milton J. Basic Concepts of Intercultural Communication: Paradigms, Principles, and Practices. – Boston: Intercultural Press, 2013
[5] . Whitmore J. Coaching for Performance. – London, 2002.
[6] Bush R. A. B., Folger J. P. The Promise of Mediation. – San Francisco, 1994

strategiyalarini o‘zlashtirdilar." Bu usul talabani tayyor qoliplardan chiqib, mustaqil va kreativ fikrlaydigan pedagog bo‘lib yetishishiga xizmat qildi."Talabalar ko‘p madaniyatli ta’lim muhitida ishlash metodikasini o‘zlashtirib, bo‘lajak o‘qituvchi sifatida sinf jamoasida turli millat vakillari o‘rtasida qanday qilib samimiy aloqalarni o‘rnatish mumkinligini mashq qildilar. 20-aprelda "Global muammolar va madaniy konsensus" mavzusida mediatsiya mashg‘uloti o‘tkazilib, ziddiyatli vaziyatlarda umumiy manfaatlar yo‘lida murosaga kelish strategiyalari o‘rganildi. Tadqiqotning yakuniy bosqichi SWOT-tahlil metodi orqali o‘z-o‘zini baholash va shaxsiy rivojlanish xaritasini yaratish bilan yakunlandi. Har bir talaba o‘zining madaniyatlararo muloqotdagi kuchli va kuchsiz tomonlarini, imkoniyat va xavf-xatarlarini tizimli tahlil qilib, kelajakdagi individual takomillashish yo‘nalishini belgilab oldi. 21-aprel kuni esa talabalar "Madaniyatlararo xarita" nomli shaxsiy rivojlanish mashg‘ulotida qatnashdilar. SWOT-tahlil metodi yordamida har bir talaba o‘zining madaniy ochiqlik darajasini baholadi va individual takomillashish xaritasini yaratdi. Bu mashg‘ulot talabalarda o‘z ustida mustaqil ishlash mas’uliyatini yanada oshirdi.

Jadval. Talabalarda madaniyatlararo kompetentlik ko‘rsatkichlarining rivojlanish dinamikasi

T/r	Baholash mezonlari (ko’rsatkichlar)	Tajriba-sinovdan oldin (%)	Tajriba-sinovdan keyin (%)	O’sish ko’rsatkichi (%)
1.	Kommunikativ tolerantlik darajasi (V.V.Boyko bo’yicha)	45%	83%	+38%
2.	Madaniyatlararo sezgirlik va empatiya (M. Bennett bo‘yicha)	42%	79%	+37%
3.	Global fuqarolik va mas’uliyatni anglash	38%	81%	+43%
4.	Professional-pedagogik kouching ko‘nikmalari	35%	76%	+41%
5.	O‘rtacha umumiy ko‘rsatkich	40%	79.7%	+39.7%

"O‘tkazilgan eksperimental-pedagogik jarayonlar samaradorligini aniqlash maqsadida matematik-statistik tahlil o‘tkazildi. 1-jadvalda keltirilgan ma’lumotlardan ko‘rinib turibdiki, barcha ko‘rsatkichlar bo‘yicha sezilarli ijobiy dinamika kuzatildi. Ayniqsa, global fuqarolik va mas’uliyatni anglash darajasi 43 foizga o‘sganligi barqaror rivojlanish ta’limi tamoyillarining talabalar dunyoqarashiga ko‘rsatgan kuchli ta’siridan dalolat beradi."

Xulosa. Tajriba-sinov ishlarining so‘nggi kuni validlikni tekshirish va monitoringga bag‘ishlandi. Natijalar matematik-statistik usullar va kompleks ekspertiza yordamida tahlil qilindi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, to‘qqiz kunlik intensiv dasturdan so‘ng talabalarning madaniyatlararo

kompetentlik darajasi o‘rtacha 38 foizga o‘sgan. Xususan, tolerantlik va begona madaniyatni qabul qilish ko‘rsatkichi 45 foizdan 83 foizga yetdi. Talabalar madaniy xilma-xillikni barqaror taraqqiyotning ajralmas qismi deb anglay boshladilar. Xulosa qilib aytganda, barqaror rivojlanish ta’limi sharoitida qo‘llanilgan ushbu interfaol metodlar talabalarning nafaqat bilimini, balki ijtimoiy va professional qadriyatlarini ham boyitdi. Dasturning pedagogik samaradorligi ilmiy jihatdan isbotlanib, magistrlik dissertatsiyasi uchun mustahkam dalillar bazasi yaratildi. Ushbu metodikani pedagogik ta’limning boshqa yo‘nalishlariga ham tatbiq etish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O‘zbekiston" nashriyoti, 2021.
2. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2017.
3. Bennett, Milton J. Basic Concepts of Intercultural Communication: Paradigms, Principles, and Practices. – Boston: Intercultural Press, 2013.
4. Byram, Michael. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. – Clevedon: Multilingual Matters, 1997.
5. Gudykunst, William B. Bridging Differences: Effective Intercultural Communication. – Sage Publications, 2003.
6. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении. – М.: Филинъ, 1996.
7. Bush R. A. B., Folger J. P. The Promise of Mediation. – San Francisco, 1994.
8. Whitmore J. Coaching for Performance. – London, 2002.